

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

*Факультет № 6
Кафедра соціології та психології*

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Психодіагностика»
обов'язкових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

053 Психологія (практична психологія)

Тема №5. Етичні проблеми в роботі психодіагноста.

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної
ради ХНУВС гуманітарних та
соціально- економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та психології (протокол №8 від 15.08.2023)

Розробник:

Доцент кафедри соціології та психології, кандидат психологічних наук, доцент
Твердохвалова Ю.Л.

Рецензенти:

1. Професор кафедри психології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, доктор психологічних наук, професор, Кузнєцов М.А.
2. Доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент Греса Н.В.

План лекції

1. Етичні аспекти психологічної діагностики.
2. Основні етичні проблеми в роботі психодіагноста.

Рекомендована література (основна, допоміжна), інформаційні ресурси в Інтернеті

Основна:

1. Галян І.М. Психодіагностика: навч. посібник - К.: Академвидав, 2009. 464 с.
2. Корольчук М.С., Осьодло В.І. Психодіагностика. Навч. посіб для вузів . –К.: Ельга Ніка-Центр. 2004. 400 с.
3. Харцій О.М. Візуальна психодіагностика : навч. посібник Львів: Магнолія 2018. 223 с.

Допоміжна:

4. Психодіагностика: навчальний посібник / уклад. Ю.В. Кушнір; відп.ред. В.П. Кушнір. - Донецьк: КиЦ, 2012. 346 с.
5. Самошкіна Л. М. Психодіагностика: Навч. наоч. посіб. з мультимедійним курсом /Під ред.чл.-кор. АПН України, професора Е. Л. Носенко. –Д.: Вид-во ДНУ, 2018. 448 с.
6. Скребець В.О. Основи психодіагностики: навч. посіб. –К.: Слово, 2007. 192 с.

Текст лекції

Питання 1. Етичні аспекти психологічної діагностики.

У США для вирішення питання про кваліфікацію психолога, який може займатися тестуванням, прийняті закони про атестацію або ліцензування психологів. У більшості штатів висунуті наступні вимоги до фахівців: докторський ступінь з психології, наявність стажу роботи під керівництвом наставника і задовільна складання кваліфікаційного іспиту.

Розробка психологічного тесту - це складне творче завдання. За створенням психологічного тесту (методики) може стояти багаторічну працю цілого колективу. Вченим необхідно обґрунтувати вибір теоретичного конструкту, на основі якого створюється тест, розробити варіанти завдань, оформити тест (сформулювати ясні інструкції, черговість завдань і т.п.). Початковий варіант тестової методики підлягає коригуванню після апробації в ході пілотажного дослідження. Потім слід тривалий етап дослідницької роботи для визначення валідності, надійності і дискримінативності тесту і його стандартизації (отримання нормативних даних для різних груп випробовуваних).

Етичні проблеми психологічної діагностики обумовлені значимістю їх наслідків для випробовуваних, їх батьків, близьких людей. Чи йде мова про судово-психологічної експертизи, діагностики дитячо-батьківських відносин для органів опіки, тестуванні інтелекту, здібностей, моральних якостей за запитом роботодавця - у всіх цих та багатьох інших ситуаціях від психолога залежать

майбутнє і доля людей. Тому відповідальність психолога визначається необхідністю забезпечення максимальної об'єктивності діагностичних процедур, виключення різного роду перешкод валідності методик, які визначаються умовами їх проведення, моральними наслідками недостатності рівня кваліфікації (некомпетентності) психолога, етичної правочинності інтерпретації і повідомлення підсумків діагностики але формою і змістом.

Дослідники відзначають значення рівня кваліфікації психологів, які застосовують діагностичні методики, від якого залежить результативність застосування психологічних тестів, опитувальників та інших методик. Кваліфікованими можуть вважатися тільки ті діагности, хто пройшов необхідне спеціальне навчання по конкретним методикам. Особливо впевнено на необхідному рівні компетентності повинні організовуватися і проводитися діагностика на основі особистісних тестів, індивідуальних тестів інтелекту. Крім ретельного вивчення методик, ключів і технологій інтерпретування, необхідно звернення до спеціальної літератури: дослідженням про практику застосування методик, їх надійності, норми, валідності. Психолог зобов'язаний гіпотетично представляти аудиторію, яку діагностує, конкретних людей, для яких підбираються методики.

На результати діагностики впливають умови проведення. Так, наприклад, слідчий має право бути присутнім при проведенні експертизи експертом-психологом. Однак присутність слідчого може в певному сенсі негативно впливати на людину, якого експертирують, він може замкнутися, відчувати себе скуто, що вплине на ефективність діагностики, тому своїм правом слідчі користуються рідко. На емоційний фон випробуваного впливає і обстановка, тому рекомендується проведення експертизи в знайомій або нейтральною для обстежуваного обстановці.

Створення сприятливих для діагностується умов участі в процедурах не тільки етично виправдано, але і позитивно впливає на валідність, якість отриманих даних. Важливо також враховувати і культурні особливості випробовуваних, їх шкільний досвід. У всіх названих ситуаціях мова йде про повагу особистості випробуваного, необхідність уникнення психологічного тиску в процесі діагностики. Принцип поваги гідності особистості лежить в основі Етичного кодексу психолога РПО.

Слід мати на увазі, що відсутність достатньої практики, поверхові уявлення «про характер і цілі обстеження, а також неправильні інтерпретації діагностичних результатів лежать в основі багатьох поширених помилок і критичних зауважень на адресу психологічної діагностики». Моральний обов'язок психолога - не допускати в своїй роботі поспішних, недостатньо кваліфікованих варіантів інтерпретації отриманих даних, що призводять до невиправданих висновків.

Сьогодні, коли широкого поширення набули інтернет- технології, коли в інформаційному полі пропонуються різні варіанти, в тому числі і діагностичних методик, ставиться питання про обмеження до них доступу, відповідальності виробників за їх поширення, торгівлю, рекламу та кваліфіковане використання.

Публікація методик в спеціальних виданнях для дослідницьких цілей повинна супроводжуватися відповідними вказівками і максимально повну інформацію про апробацію, нормах, методах оцінки. При цьому роз'яснення змісту може вплинути на подальше її застосування. «Неприпустимі будь-які заяви щодо достоїнств методики при відсутності достатніх об'єктивних підстав. Видатний американський тестолог А. Анастасі вважає, що в цих умовах самооцінювання не тільки призведе до таких великих помилок, як визнання марності методики, але може також бути психологічно шкідливим для індивіда».

Тестування поштою, заочно, оскільки при цьому відсутній контроль умов діагностики, представляється фахівцям проблематичним, марним, а можливо, і шкідливим.

Важливими умовами діагностики є дотримання конфіденційності, таємниці цілей дослідження і значущості окремих показників, однак, ніхто не повинен зазнавати будь-яких обстежень шляхом обману, кожна людина має право знати способи і цілі використання його діагностичних результатів.

У всіх випадках необхідно мати інформовану згоду випробовуваних на проведення діагностичних процедур, використання отриманих даних і згоду на доступ до них третіх осіб, представників конкретних організацій. На особливу увагу і чуйності до інтересів усіх причетних заслуговує діагностика дітей і підлітків.

Тестування як дослідницька методика за участю людей використовується в різних ситуаціях, коли потрібно неупереджена оцінка психологічних можливостей, відповідальності конкретних людей. Існують спеціальні методики, що визначають параметри реагування, необхідного в деяких професіях (наприклад, авіадиспетчер). Останнім часом багато говорять про прилад поліграфі, або детекторі брехні, який визначає специфічність реакції на ті чи інші запитання. Детектор широко рекламується для підприємців, відмова від тестування на поліграфі вже розглядається як привід для підозри працівника в нещирості. Разом з тим продавці детектора стверджують, що свідчення його надійні і застосування не порушує закон. «Найскладнішим і відповідальним етапом використання результатів поліграфічних обстежень є прийняття на їх основі конкретних заходів, які ні в якому разі не повинні суперечити існуючим правовим і морально-етичним нормам. Для цього необхідно чітко розуміти, що опитування з використанням поліграфа являє собою метод психофізіологічної діагностики за непрямими ознаками, які виявляються у відносно неспецифічних фізіологічних реакціях людини. Тому одержувані за результатами обстеження на поліграфі висновки не повинні використовуватися в якості прямих доказів, так як ці висновки є імовірнісними, тобто характеризуються певною ймовірністю помилки. Глибоке знання і розуміння природи причин цих помилок, якими повинен володіти фахівець-поліграфолог, дозволяють в конкретних умовах зводити ймовірність цих помилок до нуля».

Крім того, не слід впадати у крайнощі, вважати, що поліграф служить панацеєю від усіх проблем в сфері безпеки бізнесу, і сподіватися тільки на нього. Як і будь-який інший прикладної науковий метод, він має цілком певними

обмеженнями і повинен використовуватися в сукупності з іншими методами і засобами, які є на озброєнні у служби безпеки фірми або аналогічної їй структури.

У великих корпораціях працюють психологічні служби. Вони займаються тестуванням характеру і здібностей, навчанням подолання стресів, проводять тренінги. Культура цих служб передбачає дотримання общепсихологических правил професійної етики. Інформована згода учасників вимагається і при проведенні опитувань з участю людей. принцип 9

Етичного кодексу психолога РІО говорить: «Принцип обізнаного згоди вимагає, щоб Психолог, Замовник і Клієнт були сповіщені про Етичних Принципах і правилах психологічної діяльності, метою, засобах і передбачувані результати психологічної діяльності і брали в ній добровільну участь».

При виконанні досліджень психолог повинен категорично відмовлятися від дій, що можуть призвести до якихось збитків для випробовуваних.

Етичні принципи психодіагностики (тестування):

- 1) дотримання таємниці - нерозголошення результатів дослідження без згоди випробовуваного;
- 2) ненанесення шкоди - підбір безпечних методик і використання результатів дослідження без нанесення шкоди здоров'ю і соціальним станом випробовуваного;
- 3) неупередженість - неупереджене ставлення до випробовуваному і інтерпретація результатів тестування іаучно-прізнаі- ними методами;
- 4) конфіденційність - кодування матеріалів дослідження і контрольоване їх зберігання, коректне використання відомостей психологічного характеру;
- 5) обізнане згоду - ознайомлення випробовуваного з етичними правилами психодіагностики та його добровільну участь у дослідженні ^[6].

Якщо спробувати прокоментувати наведені принципи тестування, то вони містять всі загальні для психологічної деонтології етичні цінності. Але не вичерпують всіх проблем тестування. Наприклад, використання опитувальників Кет- Телла вимагає якого спеціального дозволу, або професійно проведеної адаптації.

Сьогодні, коли складається практика залучення до складу великих корпорацій, фірм психологів по кадрам, які проводять відповідну процедуру відбору, етика цих фахівців вимагає творчого підходу. У багатьох країнах конкуренція на ринку праці змусила законодавців максимально блокувати суб'єктивізм роботодавців.

Так, в США, наприклад, в 1978 р Комісією з рівних можливостей працевлаштування, Департаментом юстиції і Департаментом праці були прийняті «Єдині правила процедур відбору при найманні» (*Uniform Guidelines*). Цей юридичний документ визначає, що тестом вважається «будь-яка процедура, стаідартізовання або нестандартизованное, яка служить підставою для прийняття рішення про наймання персоналу». Відповідно до закону процедурою тестування, а отже, випробовуванням претендента на робоче місце може вважатися і анкета здобувача, і будь-який бланковий тест з журналу, і

призначення випробувального терміну, і навіть проста розмова. В інших країнах також існують подібні закони, і всякий роботодавець зобов'язаний представити вагомі докази того, що його критерії відбору персоналу дійсно мають відношення до умов успішної діяльності на цій посаді, а процедура і методи вимірювання якостей кандидатів на вакантну посаду відповідають поставленим цілям, тобто . законні. В іншому випадку він може бути підданий судовому позову про дискримінацію і понести досить відчутні збитки. Слід переконати здобувача і публіку, що вживаються процедури, співбесіди, опитування і т.д. надійні, обгрунтовані, в них відсутні передумови для обмеження захищаються законом соціальних груп (жінок, етнічних меншин, осіб передпенсійного віку і т.п.). Претендент або претендентка можуть звернутися до суду, якщо перевагу надано свідомо більш молодому, більш привабливій жінці, особі основний національності. Названі процедури (використання психологічних методів відбору) дозволяється тільки за участю фахівців відповідної кваліфікації, підтвердженої ліцензіями. Оскільки психологічні тести є інструментами оцінки людей і можуть застосовуватися для їх відбору до навчальних закладів або при прийомі на роботу, поширення психологічних тестів і доступ до них в зарубіжних країнах контролюють професійні психологічні асоціації, компанії-розробники тестів, спеціальні організації, такі як, наприклад, Суспільство по менеджменту людських ресурсів (США).

Необхідно розрізняти психологічні тести, розробка яких вимагає довгих років роботи фахівців, і тести навчальні, які в принципі повинен вміти скласти кожен педагог. Етичність навчальних тестів полягає в підборі варіантів питань і відповідей, що виключають двояке трактування, наявність не більше 4-5 (а краще трьох) варіантів відповідей, доступність пробних тестів, зрозумілість і справедливність оцінки результатів, а також їх валідність, тобто відповідність, наприклад, пропонованих варіантів відповідей матеріалу конкретних джерел за курсом, виняток в дистрактора (неправильних відповідях) варіантів, що суперечать актуальні питання, і т.д.

Важливо запам'ятати

Максима (від лат. *Maxima* - основне правило) - принцип або правило, які людина вибирає або формулює на основі особистого досвіду. І. Кант писав: «Роби так, щоб максима твоєї поведінки могла бути підставою для загального законодавства».

Валідність - в науковому дослідженні ступінь доведеності і можливість застосування методики іншими особами.

Завдання для роздумів

Прочитайте цитату з роману М. Булгакова «Собаче серце» і дайте відповідь, про які права говорить герой роману? Правомочно наступне його висловлювання? «Хіба я вас просив мені операцію робити, - людина обурено гавкав, - гарненьке справа! Вхопили тваринну, пошматували ножом голову, а тепер гребують. Я, може, свого дозволу на операцію не давав. А так само (чоловічок звів очі до стелі, як би згадуючи якусь формулу), а так само і мої рідні. Я позов, може, маю право пред'явити? »

Питання 2. Основні етичні проблеми в роботі психодіагноста.

Як і в медицині будь-яке психодіагностичне обстеження може суттєво впливати на долю людини. Тому в усіх країнах, де широко використовується психодіагностична практика, вона регламентується як загально-етичним кодексом, так і спеціально розробленими професійно-етичними стандартами. В організації і проведенні психодіагностичного обстеження дотримання етичних норм психодіагностики обов'язкове.

Етичні норми психодіагностики - комплекс норм і принципів щодо захисту інтересів і прав обстежуваних осіб. Вони включають найбільш загальні правила обстеження, що попереджають невинуватене чи некомпетентне використання методик психологічної діагностики, є кодексом професійної етики психолога, що займається психодіагностичними дослідженнями.

Морально-етичні принципи діяльності психолога-психодіагноста у своїх загальних положеннях відображають загальнолюдські норми, що регламентують поведінку відповідно до вимог професійних обов'язків, моральних норм стосовно суспільства, професійної чесності, принципів гуманізму тощо.

Професійна діяльність психолога поряд із зазначеними вище вимогами пред'являє і низку специфічних вимог, що впливають з її особливостей. Психолог-консультант через свої обов'язки стає в позицію дослідника людської особистості; у сферу його інтересу можуть потрапити інтимні сторони духовного життя іншої людини, зміст складних міжособистісних відносин, конфліктів, нарешті, об'єктом дослідження в ряді випадків можуть стати хворобливі прояви особистості, відхилення в поведінці, наслідки психічного захворювання. У цьому аспекті норми професійної етики психолога по складності, багатоаспектності і важливості здійснення успішної професійної діяльності не поступаються відповідним нормативам діяльності лікаря.

Одними з найважливіших у комплексі норм і вимог професійної етики є дотримання принципів гуманності, перевага інтересів обстежуваного у визначенні цілей, плануванні процедури, характері проведення діагностичного обстеження. Від психолога і соціального працівника вимагаються чималий такт, обережність обстежуваного від «психічних» травм, безумовна повага його особистості. У випадках порушення психологами професійної етики при роботі з обстежуваними, у результаті чого наноситься моральний збиток, всі отримані «позитивні» результати і рекомендації втрачають будь-який сенс.

До найважливіших етичних принципів, яких повинен дотримуватися психолог, належать:

1. Професійна компетентність. Правильна діагностика, що спирається на наукову інтерпретацію даних обстеження, результати комплексного вивчення людини в рамках особистісного підходу, глибокий аналіз змісту одержуваних у діагностичному обстеженні зведень можуть бути забезпечені тільки висококваліфікованими фахівцями в області психодіагностики, психометрії, теорії психологічних вимірів, варіаційної статистики.

На попередження некомпетентного використання тестів спрямована і вимога обмеження поширення тестових матеріалів. Широке і безконтрольне

поширення тестового матеріалу (інструментарію) серед неспеціалістів неминує призводити до дискредитації психологічних методів, може нанести значну шкоду особистості. Широке поширення тестового матеріалу вкрай небажано і в тім аспекті, що ряд методик (зокрема особистісні опитувальники) частково чи цілком втрачають свою діагностичну цінність, якщо їхній зміст і вимірювані показники відомі обстежуваним. Зрештою, неминує в умовах загальнодоступності методик самотестування може травмувати психіку особистості.

2. Конфіденційність дослідження - нерозголошення результатів обстеження. Обстеження, обсяг і характер інформації, що може бути повідомлена іншим зацікавленим особам і установам, повинно бути свідомим і добровільно санкціоновано самим обстежуваним. Загальна установка будь-якого психодіагностичного обстеження виявляється у роз'ясненні обстежуваному того, що було метою дослідження, в першу чергу, надання йому допомоги у виборі правильної позиції і лінії поведінки, розв'язання складних чи конфліктних ситуацій, виявлення напрямку самовдосконалення тощо.

3. Об'єктивність дослідження-дослідження повинно бути цілком неупередженим. На психодіагноста не повинні справляти вплив загальне враження про особистість обстежуваного: симпатія чи антипатія, власний психічний стан чи настрій, за ангажованість на отримання певного результату і т. ін.

4. Принцип психопрофілактичного викладення матеріалу - при повідомленні результатів самому обстежуваному необхідно дотримуватися певних запобіжних заходів, спрямованих проти їх неправильного використання, неправильної інтерпретації чи можливої появи невротично-депресивних реакцій. Таким чином, психодіагностичні результати не повинні травмувати психіку і самооцінку обстежуваного.

Якщо обстежуваний наполягає на тому, щоб «переробити» тестові завдання, то психолог повинен мати варіант еквівалентної методики, щоб переконати останнього в правильності використання запропонованої методики.

5. Принцип обмеженого поширення спеціальних методик - сертифіковані товариством психологів психодіагностичні методики повинні поширюватися тільки серед атестованих спеціалістів. Цей принцип має на меті попередження неправильного використання оригінальних методик. Доступ до таких методик повинен бути обмеженим, вони мають бути доступні тільки для спеціалістів, які будуть проводити такі дослідження, і відповідати за достовірність результатів.

Звичайно, що різні ситуації обстеження і застосування окремих видів психодіагностичних засобів поєднані зі специфічними професійно-етичними нормативами, правилами і прийомами. Тому, в зазначені вимоги в першу чергу пред'являються до професійного, психолого-педагогічного, клінічного консультування, експертизи, дослідження з метою добору та розстановки персоналу тощо.

Щоб запобігти неправильному вживанню психологічних тестів, опитувальників й інших методик, що в цей час спостерігається дуже часто, існує

нагальна потреба в дотриманні ряду обережностей: щодо самих методик; їхніх оцінок; наступного використання результатів. Питання поширення й використання діагностичних методик повинні підкорятися й у нашій країні етичним стандартам або кодексу професійної етики, як це практикується в інших країнах, зокрема в Америці. **Розглянемо основні етичні проблеми, пов'язані з областю психодіагностики, які вже знайшли певне рішення в західній психології.**

1. Рівень кваліфікації людей, що застосовують діагностичні методики.

Вимога, щоб діагностичні методики застосовувалися тільки досить кваліфікованими експериментаторами, є першим кроком по захисту індивіда від їх неправильного використання. Звичайно, необхідна кваліфікація міняється в залежності від типу діагностичної методики. Так, для правильного вживання індивідуальних тестів інтелекту й більшості особистісних тестів й опитувальників потрібен відносно тривалий період інтенсивного навчання, у той час як для тестування досягнень у навчальній і професійній діяльності потрібна мінімальна спеціальна психологічна підготовка. Варто також помітити, що студенти, які беруть участь у навчальному тестуванні, звичайно не готові до самостійного проведення діагностичного обстеження інших людей і до інтерпретації тестових оцінок. В ідеальному випадку добре підготовлений психолог-діагност повинен вибирати методики, які підходять як для приватної мети, з якою він проводить діагностування, так і для конкретної людини, яку він обстежує. Він також повинен добре знати відповідну наукову літературу, що стосується обраної методики, і бути здатний оцінити технічні параметри таких її характеристик, як норми, надійність і валидність. Відомо, що результати діагностування чутливі до безлічі умов його проведення. Тому психодіагност робить висновки або дає рекомендації тільки після розгляду діагностичної оцінки (або оцінок) після використання не менше ніж трьох різних методів діагностичного обстеження. Головне ж, він повинен бути досить обізнаний у психології, щоб уберегтися від невиправданих висновків у своїй інтерпретації отриманих оцінок. **Кого вважати кваліфікованим психологом-діагностом?** У зв'язку з розмаїтістю областей дослідження й, отже, спеціалізацією в підготовці жоден психолог не є однаково кваліфікованим у всіх областях. Визнаючи цей факт, психологи, що розробляють основи практичної психології, вважають, що психолог повинен знати межі компетентності й обмеженість своїх методів і не пропонувати своїх послуг.

2. Використання діагностичних методик. Право придбання й наступного використання методик діагностики повинне надаватися особам, маючим певну кваліфікацію. Але сьогодні здобувати їх можуть всі. Можуть бути, звичайно, і індивідуальні покупці тестів, наприклад студенти, яким може знадобитися якийсь тест для навчальних або дослідницьких цілей. Американські психологи вважають, що вони повинні мати замовлення на придбання методики, скріплене підписом викладача психології або іншої особи, що бере на себе відповідальність за її правильне використання. У закордонних етичних кодексах психологів-діагностів пропонується обмежити поширення діагностичних методик. Це обмеження має двояку мету: нерозголошення змісту методик і попередження

їхнього неправильного застосування. Доступ до таких методів повинен бути обмежений тими людьми, хто має професійну зацікавленість і гарантує їхнє правильне використання. Діагностичні оцінки, як і самі методики, передаються тільки особам, які здатні їх інтерпретувати й використати належним чином.

Методики і їхні основні частини не можна друкувати в газеті, журналі або популярній брошурі ні з метою опису, ні для використання їх при самооцінці. Видатний американський тестолог А. Анастасі вважає, що в цих умовах самооцінювання не тільки приведе до таких великих помилок, як визнання марності методики, але може також бути психологічно шкідливим для індивіда. Крім того, будь-яка гласність відносно змісту методики зробить недейсним її майбутнє застосування іншими людьми. Подання методичних матеріалів таким способом приводить до створення помилкової, перекрученої картини психологічного обстеження в цілому. Таке розголошення може породити, або наївну довірливість, або огульну протидію з боку громадськості всім напрямкам психологічної діагностики.

3. Забезпечення таємниці результатів обстеження. Питання, що виникає в особливості у зв'язку з використанням особистісних тестів, стосується зазіхання на таємницю особистості. Для закордонних діагностів це болюче питання, оскільки по сутності деяких тестів, що розкривають емоційні й мотиваційні особливості, а також установки особистості, суб'єктові не повідомляється, він може виявити такі риси в ході тестування, не усвідомлюючи, що він це робить. Хоча лише деякі тести замасковано й невловимі настільки, щоб потрапити в цю категорію; існування таких непрямих методів діагностування накладає серйозну відповідальність на психологів, що їх використовують. Для ефективності обстеження необхідно тримати випробуваного в невіданні щодо специфічних способів, якими повинні інтерпретуватися його відповіді на будь-який тест. Однак особистість не повинна піддаватися якому-небудь обстеженню шляхом обману. У цьому зв'язку першорядне значення має обов'язкове ясне розуміння випробуваним способів й цілей використання його діагностичних результатів. Така принципова позиція більшості закордонних психодіагностів. Хоча занепокоєння, що стосується зазіхання на таємницю особистості, найчастіше проявляється стосовно тестів дослідження обистості, його логічно віднести до будь-якого типу методик. Звичайно, і інтелектуальні тести, і тести здатностей, і тести досягнень можуть виявити такі недоліки в навичках і знаннях, які індивід воліє не розкривати. Крім того, будь-яке спостереження за поведінням індивіда під час інтерв'ю, бесіди й інших досліджень особистості може відкрити таку інформацію, що він сам не знав або яку волів приховувати. Таким чином, будь-які методи психологічного дослідження, а не тільки тести таять у собі можливість проникнення в таємницю особистості. Звичайно, виникаючі конфлікти цінності психологічного дослідження й зазіхання на таємницю особистості можуть бути дозволені в кожному конкретному випадку, однак в дійсності ця проблема не так проста, і її рішення вимагає великої обережності з боку психологів й інших професіоналів. Щоб відгородити таємницю особистості, не можна формулювати універсальні правила, можна передбачити тільки загальні шляхи. При застосуванні цих загальних способів до

специфічних випадків необхідні етична свідомість і професійна відповідальність кожного психолога. **Рішення потрібно виробляти залежно від конкретних обставин. Коли обстеження проводиться в інтересах суспільства або якої-небудь установи, обстежуваний повинен бути повністю проінформований про те, як будуть використовуватися його оцінки.** Бажано також пояснити йому, що правильна оцінка буде вигідна самому обстежуваному, тому що йому не принесе користі, якщо він займе місце, на яке надалі в нього не вистачить сил або для якого він потім буде визнаний непридатним. Діагностичні результати, отримані в клініці або консультації, не можуть бути застосовані в інтересах цих установ, якщо клієнт не дасть своєї згоди на це. **Як б не була мета обстеження, збереження таємниці особистості, на думку А. Анастасі, включає два ключових поняття: релевантність й інформована згода.**

Інформація, що надає індивід, повинна відповідати (релевантна) меті діагностування. Важливість цього принципу полягає в тому, що всі практичні зусилля повинні бути спрямовані на встановлення валідності методики для конкретної діагностичної або прогностичної мети, з якою він застосовується. Тільки інструмент, валідний даній меті, забезпечує релевантну інформацію. Поняття "інформована згода" має потребу в наступному поясненні. Обстежуваний повинен бути, звичайно, обізнаний про мету обстеження й характер можливих даних, які можуть бути отримані, а також про подальший спосіб їх вживання. Однак йому не можуть бути показані зразок тесту або бланк протоколу, тому що така інформація звичайно робить тест недійсним, позбавляє його сили.

Діагностичні процедури й експериментальні плани, які охороняють право індивіда відмовлятися від участі в обстеженні й, отже, захищають таємницю його особистості, ускладнюють роботу психолога й підвищують вимоги до його кваліфікації. При правильних взаєминах і взаємоповазі психолога й обстежуваного число відмов від участі в діагностуванні може бути зведене до незначної величини.

4. Конфіденційність. Основне питання ставиться так: "Хто буде мати доступ до діагностичних результатів?" З одного боку, існує необхідність нерозголошення змісту тесту й небезпека невірної інтерпретації тестових оцінок, з іншого боку - об'єктивна необхідність для різних осіб знати результати тестування. У цей час підсилюється усвідомлення індивідом власного права мати доступ до результатів свого обстеження. Він також повинен мати можливості коментувати зміст своєї відповіді і якщо буде потреба роз'яснити або виправляти фактичну інформацію. Повинні бути дотримані відповідні запобіжні заходи, спрямовані проти неправильного використання й невірної інтерпретації діагностичних результатів. Одне з етичних питань конфіденційності обстеження школярів полягає в тому, чи повідомляти батькам учня результати тестування, але дослідники найчастіше приходять до думки, що важливіше визначити, як це робити. Звичайно батьки мають законні права на одержання інформації про свою дитину. Частіше всього вони хочуть одержати таку інформацію. Крім того у деяких випадках шкільна неуспішність дитини або утруднення емоційного характеру можуть частково виникати через взаємини дитини й батьків. У таких

умовах контакт консультанта, психолога-діагноста з батьками має першорядне значення як для того, щоб зрозуміти причини отриманих результатів, так і для того, щоб встановити з батьками співробітництво. Якщо обстеження проводиться в установі, наприклад у школі, суді або при оформленні на роботу, індивід повинен бути заздалегідь проінформований про його мету, про те, як будуть використані результати, і про їхню доступність тим особам, хто в них зацікавлений. Різні ситуації виникають, коли діагностичні результати запитуються людьми, наприклад, у тих випадках, коли майбутній наймач або коледж просять надати їм дані тестового обстеження індивіда, проведені в школі. У таких випадках потрібно дістати згоду індивіда на передачу даних. Це ж відноситься й до обстеження в клініці або консультації, а також до тестування, здійсненого з дослідницькою метою.

5. Повідомлення результатів обстеження. Психологи багато міркують про те, як повідомляти результати обстеження у якій формі, щоб вони були змістовні й придатні для використання. Ясно, що інформацію не можна передавати в тому вигляді, у якому вона отримана. Її потрібно супроводжувати поясненнями психологів-професіоналів. Наприклад, коли батькам повідомляють тестові оцінки їхніх дітей, рекомендується влаштувати загальні збори, на яких консультант або шкільний психолог пояснить мету й характер висновків, які доцільно зробити на основі отриманих результатів, і границі використання даних. Потім можна роздати батькам письмові відомості про їхніх дітей і дати пояснення. При повідомленні результатів будь-яких діагностичних методів бажано брати до уваги характеристики, особливості тієї людини, кому передається інформація. Це стосується не тільки його освітнього рівня й знань по психології й тестології, але також і його очікуваної емоційної реакції на інформацію. Якщо мова йде про батьків або вчителів, наприклад, то їх емоційні конфлікти з дитиною можуть перешкоджати спокійному й розважливому сприйняттю фактичної інформації про дитину. Остання, але не менш важлива проблема стосується повідомлення результатів обстеження самому індивідові, будь то дитина або дорослий. У цьому випадку, як і при повідомленні даних третій особі, застосовні ті ж самі запобіжні заходи проти неправильної інтерпретації. Однак тут особливо важлива індивідуальна емоційна реакція на інформацію, якщо індивід зайнятий вивченням своїх власних достоїнств і недоліків. Коли індивідові повідомляють його діагностичні результати, варто не тільки супроводжувати їх інтерпретацією, проведеною компетентними психологами, але потрібно створити сприятливі можливості для індивідуальної консультації кожного, хто може бути емоційно стурбований такою інформацією.

6. Про соціально-психологічні підстави етичного кодексу психолога-діагноста. Психолог повинен надавати велике значення достоїнству й цінності буття кожної окремої людини. Він приймає на себе зобов'язання поліпшувати розуміння людиною самого себе й інших людей. Дотримуючись цих зобов'язань, він охороняє благополуччя кожної людини, що може мати потребу в його допомозі, а також будь-якої людини, що може бути об'єктом його вивчення. Він не тільки сам не використає своє професійне положення або зв'язки на шкоду обстежуваного, але також свідомо не дозволить скористатися плодами своєї

праці іншим з метою, несумісною із цінністю етичних еталонів. Користуючись можливостями діагностичного обстеження й повідомлення результатів, він приймає на себе відповідальність на підставах компетентності, на яку він претендує, об'єктивності в повідомленні даних психодіагностичного обстеження й тих відкриттів в особистісному світі індивіда, які він виявив, і уваги до соціальних запитів й інтересів своїх колег і суспільства.

Серед тих основних принципів, які можуть становити етичний кодекс психолога-діагноста, у першу чергу повинні бути названі:

- 1) благополуччя обстежуваного індивіда;
- 2) відповідальність, в основі якої об'єктивність, чесність і підтримка високих норм у своїй роботі;
- 3) моральні й правові стандарти, що відповідають моральним вимогам суспільства;
- 4) коректність і стриманість у публічних заявах;
- 5) конфіденційність, що гарантує схоронність інформації про індивіда;
- 6) відносини з обстежуваним, засновані на довірі, інформуванні його про мету; обстеження й про наступний характер використання результатів;
- 7) нерозголошення результатів обстеження;
- 8) запобіжного заходу в обстеженнях;
- 9) умови, можливості й обмеження в публікації методик;
- 10) інтерпретація діагностичних результатів.

Питання для самоконтролю:

1. Назвіть основні засади етичного кодекса психодіагноста
2. Проаналізуйте етичні норми психодіагностики
3. Проаналізуйте два типи діагностичних ситуацій: ситуацію клієнта й ситуацію експертизи.
4. Які види діагностичних завдань вам відомі? Розкрийте їх сутність.